

Àngel Servet i Martí

Pompeu Fabra
i la
llengua catalana

Biografia per a nois i noies

ISBN 84-87202-02-0
D.L. B-24425/90

Edició promoguda per la Comissió d'homenatge a l'Àngel Servet
Col·laboració : Bausili indústria gràfica, s.a.
Patrocina: Ajuntament de Manresa

Manresa, setembre de 1990

A l'Àngel Servet i Martí

Aquesta publicació és una petita mostra d'agraïment en memòria del qui per sobre de tot fou un gran ciutadà de Manresa, l'Àngel Servet. Per mitjà d'ell, molts homes i dones d'aquestes contrades vàrem aprendre a conèixer el país i els nostres arrelats valors. Molts dels seus amics, en perdre'l, sentírem, de fet, la insuperable brevetat de la vida.

La seva notòria erudició i solvència professional en els camps de la història, la geografia i la llengua, ens omplí a tots plegats de justa admiració. Però, els valors que ens transmetia tot configurant una determinada manera de ser i de fer ens ensenyà de valent. La senzillesa en les seves paraules, la voluntat de ferro, el convenciment amb unes determinades idees i l'esperit constant de superació en el treball, són els valors que solament homes de la seva vàlua i qualitat humana poden saber transmetre.

És una immensa sort per a Manresa haver pogut comptar amb tu, que has fet bandera de la ponderació i el sentit comú, i has estat reflex de la teva Nació i de la teva ciutat.

Moltes gràcies, Àngel

Juli Sancliments i Genescà
ALCALDE DE MANRESA

Qui era l'Àngel Servet i Martí, autor d'aquesta biografia de Pompeu Fabra

La biografia que teniu a les mans la va escriure una persona que coneixia molt bé la vida de Pompeu Fabra, i que havia estudiat a fons la seva labor de redreçament de la llengua catalana, una llengua de la qual l'Àngel Servet n'era un expert i que va passar bona part de la seva vida ensenyant a conèixer-la a nois i noies com vosaltres i a gent més gran.

L'Àngel Servet i Martí va néixer a Manresa (Bages) el 1920, i va morir a la mateixa ciutat el 1989. Va anar a l'escola, com vosaltres. Era aplicat, tot i que també li agradava de jugar. Sempre es manifestava alegre i amic de tothom, per això també tothom se l'estimava tant.

En aquells anys de vaques magres, la situació familiar no li va permetre de fer estudis superiors. Però com que tenia voluntat i una memòria disciplinada, es posà a estudiar pel seu compte, malgrat que ja treballava i que la vista més aviat li flaquejava.

Ja us hem apuntat que a casa seva no tenien prou recursos econòmics per fer-lo estudiar -abans costava molts diners això-. El seu pare era carter, posseïa una cultura certament notable i una fal·lera gran per la lectura, afecció que va encomanar de ple al seu fill -l'Àngel-, encaminant-lo ben aviat a les biblioteques.

Va començar per allò que tenia més proper: el català, pel que fa a la llengua, i Manresa i la resta de la comarca de Bages, referent a la geografia i la història. Continuà amb el francès i l'anglès, i amb la geografia i la història dels diversos països del món. Això a part d'altres assignatures que anaven enriquint el seu bagatge cultural.

Més endavant va aprendre l'esperanto, l'idioma universal creat per l'oculista polonès Zamenhof (1859-1917) (aquí a Manresa, al sector de la carretera de Santpedor, hi ha un carrer amb aquest nom). I fins ben poc

abans de morir ampliava encara els seus coneixements sobre l'estructura bàsica de força altres llengües.

En el seu moment va patir, com tothom, les escomeses de la guerra de 1936-1939. Tot i ésser curt de vista, als disset anys es va veure mobilitzat militarment. Va viure el fort bombardeig de Granollers i després les penúries del camp de concentració de Cervera.

El 1937, quan tot just tenia setze anys, una revista de Barcelona, "Curiositats de Catalunya", li va publicar tres treballs: *La comarca de Bages, Manresa i El riu Llobregat*.

Llegia molt, anava d'excursió -a peu- sempre que podia, li agradava la música, col·laborava en entitats culturals, era cantaire de l'Orfeó Manresà...

Va casar-se, va ésser pare d'una nena, anys després avi de tres nétes i dos néts i, pocs dies abans de morir, d'una renéta... Tot això sense parar mai de treballar, d'aprendre i d'ensenyar.

La pèrdua d'una cama a causa d'un accident va fer que es dedicés més de ple a l'ensenyament de llengües, a la traducció i a la correcció de textos. Com ja abans, continuà col·laborant amb articles al butlletí de Lingua Club (entitat de la qual havia estat cofundador), del Centre Excursionista de la Comarca del Bages, i a d'altres publicacions.

Un prestigiós metge de criatures, el Dr. Simeó Selga i Ubach, en el Pregó de les Festes de la Llum de 1977, referint-se a en Servet, havia dit: "Professor de català i exquisit coneixedor de totes les nostres coses".

Tot i les dificultats sempre estava disposat a ajudar en el que fos. La seva saviesa, juntament amb la bondat i el tracte, tothora agradable, atreïa la simpatia de tothom. Això motivà l'homenatge que els veïns de la carretera de Santpedor (on visqué els últims vint-i-sis anys), i diverses entitats d'àmbit ciutadà, li van dedicar l'1 de maig de 1984.

Dos anys després, el 8 de maig de 1986, dins el marc del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, va rebre un homenatge, aquest compartit amb els senyors Josep Calmet, també de Manresa, Llorenç

Planes, de Balsareny, i Josep Fàbregas, de Sallent, tots ells meritíssims conreadors i propagadors de la nostra llengua.

Aquesta semblança sobre la vida i l'obra de Pompeu Fabra, l'Àngel Servet la va escriure pensant en vosaltres, perquè us sentíssi estimulats a conèixer i a estimar més i més la llengua que tant l'un com l'altre havien contribuït eficaçment a divulgar.

Ramon Estrada i Antoni Juanola
en nom de la Comissió d' Homenatge a l'Àngel Servet

a vosaltres, infants...

... us agrada, segurament, de llegir biografies de personatges cèlebres; prou en deveu haver trobades, ben sovint, d'explicades expressament per a vosaltres.

Avui em plau d'oferir-vos aquest text; són uns apunts dins els quals trobareu exposats alguns trets de la vida i l'obra de Pompeu Fabra, català il·lustre de projecció universal, que va esmerçar tota la seva vida al servei de la llengua catalana. Si d'aquesta lectura en podeu treure un profit, la intenció que m'ha guiat haurà quedat ben satisfeta.

Convé que tingueu en compte que el present opuscle ha estat escrit per un amic vostre tot pensant en vosaltres.

Àngel Servet i Martí

La llengua catalana abans de Pompeu Fabra

Segles endarrera, en aquella llarga època que coneixem amb el nom d'Edat Mitjana, la llengua catalana era senyora i majora a totes les terres on encara avui és parlada: Catalunya (amb el Rosselló, Andorra i la zona catalana d'Aragó), el País Valencià i les Illes Balears. Durant una bona part d'aquell període, aquests països formaren, juntament amb Aragó, l'anomenada Confederació Catalano-aragonesa, que era, doncs, un conjunt independent d'Estats regits per un mateix monarca, per bé que cadascun d'ells tenia les seves lleis particulars i es governava de la manera que més li convenia, sempre servint-se, és clar, de la llengua pròpia. Fins i tot durant molts anys, Mallorca va ésser un reialme independent. Els reis de la Confederació, sorgits del Casal de Barcelona, parlaven i escrivien en català, i així els documents que es feien al palau i a la Cort reials eren redactats en la nostra llengua. Els escriptors també se'n servien normalment. En resum: el català era, a les nostres terres, l'única llengua en què la gent s'entenia en tots els aspectes, essent com era -i és- la llengua natural i pròpia dels catalans.

Si sou curiosos i us agrada d'anar, de tant en tant, a una bona biblioteca, podreu trobar-hi les grans obres de literatura que els escriptors catalans d'aquells segles van produir. D'escriptors, n'hi va haver molts i de molt bons; us en podria anomenar tot un enfilall, però només us en diré uns quants, pocs, dels quals potser ja heu sentit parlar alguna vegada: Ramon Llull, Bernat Metge, Ausiàs March, Joanot Martorell...; un dels més coneguts és Ramon Muntaner, que va escriure la *Crònica* d'aquells temps, un llibre deliciós que tots els catalans haurien de llegir per tal d'aprendre-hi moltes coses que segurament ignoren de la Història de Catalunya; hi trobarien, per exemple, la relació de les gestes dels almogàvers que van fer ressonar la llengua catalana per tota la Mediterrània fins a l'altre extrem d'aquesta mar, fins a Grècia que, durant molts anys, fou governada pels catalans.

De Cròniques, a més a més de la de Muntaner, n'hi ha d'altres, com és ara la de Jaume I el Conqueridor, aquell gran rei que va alliberar València i Mallorca del domini dels sarraïns i en va fer terres catalanes.

D'aquell temps, bé en podríem dir l'Edat d'Or de la literatura catalana.

Tanmateix, cap a la fi de l'Edat Mitjana les coses començaren a canviar. Un seguit de fets històrics que ara no ens podem pas entretenir a explicar, van conduir a la unió dels Estats de la Confederació Catalano-aragonesa amb el regne de Castella; això passava cap a l'acabament del segle XV. Així i tot, el català continuava essent la llengua oficial dels Països Catalans, per bé que el castellà ja va començar a introduir-s'hi.

L'any 1714, la llengua i tota la terra catalana van rebre una terrible destrallada. La guerra coneguda amb el nom de Guerra de Successió es va acabar quan la ciutat de Barcelona es va rendir, amb la consegüent victòria del primer rei de la dinastia de Borbó, Felipe V, el qual ben aviat va publicar el decret anomenat *de Nova Planta*; segons aquest decret, tots els països que havien passat a formar part de l'Estat espanyol serien governats per les lleis de Castella i tindrien el castellà com a llengua oficial. Això, doncs, constituïa un cop molt greu per a la llengua catalana. Molts escriptors, influïts o enlluernats per aquelles circumstàncies, van avesar-se a escriure en castellà; ben pocs continuaven fidels a la seva llengua. Tot feia pensar que el català anava pel camí de desaparèixer. Però com que el poble mai no va deixar de parlar-lo, l'idioma es mantingué viu a pesar de totes les investides.

Un dia -era l'any 1833-, un català resident a Madrid, Bonaventura Carles Aribau, va escriure una "Oda a la Pàtria" on es cantaven, amb un cert to d'enyorament, les grandeses passades i les belleses de la terra, i es lloava especialment la llengua catalana. Aquest poema va ésser l'espurna que va provocar la reacció dels sentiments de molta gent culta que, d'ençà de llavors, es va sentir empesa a tornar a escriure en català. Això representava el començament de la *Renaixença*. Però aquells homes entusiastes, abrandats, alguns tan eminents com Manuel Milà i Fontanals, Joaquim Rubió i Ors, Víctor Balaguer, etc..., se servien d'un llenguatge enfarfegat i postís, farcit de castellanismes, en un estil que s'apartava tant de la tradició pròpia com de la parla viva del poble. No els en podem pas fer retret, de tot això; tots plegats prou feien el que bonament

podien; però és que la llengua s'havia anat empobrint durant aquells anys de decadència, i els qui ara la volien cultivar es trobaven sense gaires recursos per a poder-ne fer un instrument de treball polit i digne.

L'any 1858 van ésser restaurats els Jocs Florals, creats a la fi del segle XVI pel nostre rei Joan I, l'Amador de la Gentilesa. Va ésser justament als Jocs Florals on es va fer conèixer una de les més grans figures de la literatura catalana de tots els temps: mossèn Jacint Verdaguer. La seva manera d'expressar-se era ben diferent de la dels escriptors que havíem tingut fins aleshores. Ell procurava escriure les coses tal com la gent les deia, d'una manera senzilla i clara; va enriquir molt la llengua literària amb paraules que recollia de persones que conservaven un llenguatge net i ben autèntic. Mossèn Cinto -que aquesta és la manera afectuosa com solen anomenar Verdaguer- es preocupava, doncs, de netejar l'idioma d'impureses. Tanmateix, no creguéssiu pas que era ell sol que sentia aquesta inquietud: d'altres personalitats, dedicades a l'estudi, treballaven de valent per posar ordre a les coses de la llengua; així, un il·lustre mallorquí, Marian Aguiló, anava de cara a fer un diccionari ben complet. D'altres, encara, miraven de normalitzar l'ortografia i acabar d'una vegada amb el desgavell que, al capdavant, no era sinó la conseqüència lògica de tants anys de decadència.

Així estaven les coses quan Pompeu Fabra va venir en aquest món.

Infantesa i adolescència de Pompeu Fabra

Pompeu Fabra i Poch va néixer a Gràcia el dia 20 de febrer de 1868. Gràcia, aleshores, no era, com ara és, una barriada de la ciutat de Barcelona, sinó una vila activa i treballadora. Pompeu va tenir dotze germans; ell era el més petit de tots; però van morir-ne deu, i així només van quedar ell i dues noies.

Quan tot just tenia cinc anys, va ésser proclamada la República, i el seu pare, que era republicà de tota la vida, fou elegit alcalde de la vila.

Al cap de poc temps, Pompeu Fabra va començar a anar a escola. I a fe que ell no la trobava pas gens bonica, aquella escola; era tota fosca, amb mobles vells i plens de pols; el mestre anava cofat amb una barretina negra, lletja, i duia sempre a la mà una canya llarga amb la qual tustava sovint els alumnes. Cada dia feia fer als nois un full de cal·ligrafia; acabat els deia: "Lleven la plana", així, en castellà. Però Fabra, tot i ésser tan petit, ja hi veia alguna cosa estranya, en allò de "lleven la plana"; perquè si en castellà hi ha dos verbs, "traer" i "llevar", que no volen pas dir la mateixa cosa, el mestre, en aquest cas, hauria de dir "traigan" i no "lleven". El minyó va intuir, amb aquest fet, l'angúnia que fa de sentir una persona que s'expressa en una llengua que no és la seva i que, sense adonar-se'n, la fa malbé. Això li va quedar gravat per sempre més.

Aviat la família Fabra se'n va anar a viure a Barcelona i Pompeu, és clar, va canviar d'escola.

Quan tenia quinze anys, va esdevenir-se un fet que, a primer cop de vista, us pot semblar de molt poca importància, però que per a Pompeu Fabra va ésser d'una gran transcendència, perquè segurament va influir en el seu ànim d'una manera tan decisiva, que bé podem dir que fou el començament de la seva gran obra de redreçament de la llengua catalana. Val la pena d'explicar-la, aquesta anècdota. Us agradarà.

Pompeu Fabra tenia uns nebots força més petits que ell. Aquests nebots van anar a estiuejar a Camprodon. Abans de marxar, Fabra els va prometre que els escriuria. Doncs bé: un dia, el noi agafava paper i ploma i es posava a escriure; va començar fent-ho d'aquella manera rutinària que aleshores solia fer-ho tothom (ara, tot i els anys que han passat i el progrés constant de la humanitat, hi ha gent que encara ho fa). "Queridos sobrinos", va posar; però va aturar-se; allò no quedava prou bé, no era gens natural. Quan parlava d'ells, no els ho deia pas així... No, no; res de coses postisses; ben autèntic, així: "Estimats nebots". Va esquinçar el paper i va començar la carta de bell nou, i la va fer tota en català. Quan el seu pare ho va veure, de sobte es va quedar tot parat, però va aprovar-ho, i d'ençà d'aquell dia ell també va escriure totes les cartes en català. Oi que és bonic això? Quantes persones haurien de voler imitar aquell noiet que llavors només tenia quinze anys!

Pompeu Fabra furgava sovint per la biblioteca del seu pare per veure si hi trobava cap gramàtica catalana; fins que va trobar-n'hi una, escrita justament aquells anys de major decadència; la va llegir amb un interès extraordinari i va trobar-hi moltes coses que no veia pas gens clares; algunes, fins i tot li semblaven ben absurdes. Es va acabar de convèncer que la llengua necessitava una revisió i una ordenació de cap a cap. Aquesta idea el va guiar sempre més, i val a dir que es va sortir amb la seva; ara: no va parar de treballar fins a l'hora de la mort, quan ja s'acostava als 81 anys.

Als 17 anys va deixar enllestit el primer llibre de la seva vida; es deia "Ensayo de gramática de catalán moderno", en castellà; però de moment no el va poder publicar perquè no tenia els diners per a fer-ho.

Anhels de reforma

El 1890, quan Pompeu Fabra tenia 22 anys, va unir-se al grup anomenat "de l'Avenç"; aquest era un grup dirigit per dos homes de molta empena, d'esperit molt europeu i molt universal: Jaume Massó i Torrents i Joaquim Casas-Carbó. Ells dos i En Fabra van fer molt bona feina; sentien la inquietud de la ordenació de l'idioma; a llur costat hi havia un bon estol de gent culta que prou s'esforçava a obrir camí a la renovació que tots anhelaven; tanmateix, en les qüestions de la llengua, el més ben preparat, tot i ésser tan jove, era Pompeu Fabra: prou que va demostrar-ho.

Al cap d'un any, l' "Avenç" li publicava l'"Ensayo de gramática de catalán moderno".

Per aquell temps, Fabra va acabar la carrera d'enginyer industrial, i d'ençà de llavors es va guanyar la vida exercint de professor en una acadèmia on es feien estudis de preparació d'aquella mateixa carrera. Però la seva veritable vocació era la filologia, els estudis lingüístics, en els quals seguia treballant. Així, per exemple, va publicar al diari barceloní "La Vanguardia" un article sobre la reforma de l'ortografia, que va causar sensació. Després va traduir al català dues obres de teatre famoses: "La Intrusa", de Maurice Maeterlinck, i "Espectres", d'Henrik Ibsen, aquesta darrera en col·laboració amb Casas-Carbó.

L'any 1896 va guanyar un premi als Jocs Florals de Barcelona, amb una "Contribució a la Gramàtica catalana", que va ésser publicada dos anys després.

El 1900 es va casar, i al cap d'un parell d'anys se'n va anar a Bilbao per tal d'exercir com a catedràtic de Química a l'Escola d'Enginyers Industrials de la capital del País Basc. Però no us penséssiu pas que, un cop instal·lat allà, deixés de preocupar-se de les coses de la llengua; de cap manera. Tot just feia dos anys que hi era quan va publicar un "Tractat d'Ortografia catalana", també premiat als Jocs Florals, i un "Sil·labari català".

L'any 1906 va prendre part activa en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat a Barcelona, al qual assistiren moltes personalitats de diversos països interessades en les coses de la nostra llengua. La intervenció de Fabra en aquest Congrés va impressionar de debò.

L'any 1911, un altre català eminent, Enric Prat de la Riba, que era President de la Diputació de Barcelona i havia creat l'Institut d'Estudis Catalans, constituïa, dins d'aquesta mateixa institució, la Secció Filològica, per tal que d'una vegada fos normalitzada l'ortografia i la llengua, en tots els seus aspectes, fos ordenada. Entre els qui formaven aquesta Secció Filològica no hi podia pas mancar Pompeu Fabra, dotat d'una extraordinària capacitat i d'un vigorós esperit renovador. Ell va ésser, doncs, un dels set membres que componien la Secció.

Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans

La primera tasca que la Secció Filològica tenia encomanada era la confecció d'unes normes d'ortografia que poguessin ésser acceptades per tothom. Pompeu Fabra venia de tant en tant de Bilbao a Barcelona per tal de prendre part en els treballs de la Secció; però això feia que les tasques fossin lentes i no es poguessin desenrotllar al ritme que Prat de la Riba desitjava. Fins que aquest es va decidir a fer tornar Fabra a Catalunya. Un amic íntim del President i de Fabra, Josep Puig i Cadafalch, va anar a Bilbao a gestionar la tornada. Fabra, convençut que tornant a casa podia servir millor la seva llengua i la seva terra, va acceptar la proposta, i ja el teniu incorporat de ple als treballs de confecció de les normes ortogràfiques. Era l'any 1912; al cap de pocs mesos, les normes quedaven enllestides. No és pas que llur redacció vagi ésser fàcil; es van haver de vèncer moltes resistències; com que fins llavors cada escriptor feia servir l'ortografia que més li venia de cara, es pot ben dir que cadascun d'ells en tenia una de particular. Quin desgavell, oi? Doncs ara es tractava d'acabar amb aquest desgavell. Prou hi havia oposicions i discussions. No faltava qui es barallava, i no pas poc, per detalls a vegades ben insignificants. Però els homes de sentit més pràctic i amb una visió més clara del problema, entre ells Pompeu Fabra, tiraven endavant, sense defallir ni vacil·lar. I com que els qui no defalleixen ni vacil·len són els qui triomfen, Fabra i els seus col·laboradors van triomfar.

La immensa majoria dels escriptors i gairebé totes les publicacions catalanes, malgrat aquelles discussions d'abans, van acceptar les normes de seguida. S'havia fet el primer pas en la normalització de l'idioma; era, certament, un pas de gegant, però quedava molta, moltíssima feina per fer; calia anar-hi, doncs, de dret. Al cap de quatre anys (1917), l'Institut d'Estudis Catalans publicava el "Diccionari ortogràfic" compost per Fabra, i que constituïa un gran ajut per als qui usaven normalment la llengua catalana. Ben aviat el mateix Institut publicava la Gramàtica de Pompeu Fabra. Amb tot això, podem ben dir que l'idioma ja tenia cara i ulls; feia goig de veure cada dia més coses escrites amb una correcció i una pulcritud exquisides. Mestre Fabra, com ja l'anomenava molta gent, n'estava content, de tot això, però sabia bé que la tasca no era pas

acabada; encara calia fer molt per netejar la llengua d'impureses que no es desarrelaven fàcilment. El treball de Fabra era pacient i constant alhora, com el de l'aigua que, de gota en gota, de mica en mica, va foradant la roca. Cada dia que passava eren menys els qui es resistien a admetre l'ortografia normal; fins que en quedaren tan pocs, que pràcticament no comptaven.

L'any 1919, Fabra va començar a escriure al diari "La Publicitat" de Barcelona les *Converses filològiques*, encaminades a aclarir punts dubtosos del llenguatge i la gramàtica o a respondre consultes que constantment li eren fetes, tot explicat en l'estil clar i planer que Fabra usava sempre.

L'any 1932, Mestre Fabra donava a tots els catalans l'eina de treball més preciosa que els faltava després de tot el que ja s'havia fet abans: el *Diccionari General de la Llengua Catalana*. D'ençà de llavors se n'han fet moltes d'edicions, totes ampliades, per tal que no deixi mai d'ésser viu i actual.

Però, abans del Diccionari, Pompeu Fabra encara havia fet moltes d'altres coses, per exemple, una Gramàtica francesa, una altra d'anglesa, una de catalana en francès i una altra en castellà.

Era arribat el moment en què ja ningú no discutia la normalització de la llengua. Un dels qui més havien combatut Pompeu Fabra era el President del Consistori dels Jocs Florals de Barcelona, i gran poeta, Francesc Matheu. L'any 1934, Matheu, demostrant una gran dignitat, va invitar Mestre Fabra a presidir els Jocs Florals. I Fabra, amb no menys dignitat, va acceptar l'ofertament. Això volia dir que la unitat de la llengua literària s'havia aconseguit plenament, en bé de la mateixa llengua i de la cultura catalana. Els valencians i els balears també havien acceptat l'ortografia de l'Institut. Els Països Catalans ja disposaven, doncs, d'una llengua tan ben estructurada com qualsevol altra.

Us podria dir moltes i moltes coses més de la tasca del Mestre durant aquells anys: que va ésser President de l'Ateneu Barcelonès; que també va ésser catedràtic de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona; que va escriure uns volumets utilíssims, a l'abast de tothom, sobre ortografia, les principals faltes de gramàtica, la conjugació dels verbs, un

diccionari ortogràfic abreujat... Però tot no hi cabria, ni de bon tros, en aquest llibret. Tanmateix, em sembla ben escaient de donar-vos un consell, i és que, a mesura que us anireu fent grans, fareu bé de llegir i estudiar tot allò que el Mestre ens va deixar escrit, i també tot el que els altres han escrit d'ell; no solament hi aprendreu molt, sinó que així tindreu plena consciència del valor de la llengua que parleu.

Quan Fabra va complir els setanta anys, li va ésser tributat un homenatge a la Universitat Autònoma, del Patronat de la qual ell era President; va ésser un homenatge senzill, com fet a mida per a un home que no sentia cap afecció pels honors...

El caràcter de Fabra

Val la pena de parlar-ne una mica, del caràcter de Pompeu Fabra, perquè segurament sense aquella personalitat tan acusada que el caracteritzava, els catalans d'ara no hauríem tingut l'ocasió d'homenatjar-lo ni de sentir-nos obligats a la gratitud per la seva obra. I és que, sense el caràcter ferm i decidit que l'empenyia a treballar pacientment però constantment, Fabra potser no hauria triomfat, tot i els seus enormes coneixements de la ciència lingüística; però tampoc no hauria triomfat, si la seva tasca no s'hagués apuntalat damunt la serenitat i l'equilibri més exemplars. Us he dit abans que la gent discutia apassionadament i es barallava per qüestions de llengua. Doncs bé: Fabra procurava enfocar els temes dialogant, d'una manera raonada, amb arguments lògics, sòlids; però mai no es barallava; les disputes li feien molta angúnia i no les suportava; estava convençut que només es poden fer coses positives quan es va de cara a resoldre els problemes i no es perd el temps amb disputes inútils.

Fabra era un bon conversador; però, sobretot, tenia la gran qualitat de saber escoltar. Sempre atenia els qui passaven per la seva oficina de l'Institut d'Estudis Catalans -i no eren pas pocs-, per fer-li suggeriments o consultes referents a l'ortografia i la gramàtica en general. Només el contrariaven els qui el destorbaven amb coses insubstancials que no aportaven cap solució a res. Així, hom conta que, en certa ocasió, un dels visitants li exposava que una determinada paraula era escrita amb "b", mentre que una tia seva, resident al Camp de Tarragona (on la gent distingeix el so de la "b" del de la "v"), la pronunciava amb el so de "v", i que, per tant, el mot hauria d'ésser escrit amb "v". Fabra, amb tota naturalitat, li va respondre: -Bé, quan farem la reforma de l'ortografia, ja consultarem la vostra tia-. Quan calia, doncs, li agradaven les respostes iròniques.

D'altra banda, era senzill i franc amb tothom, com escau als veritables savis. Durant molts anys va viure a Badalona, i anava a treballar a Barcelona amb el tramvia que feia el servei entre les dues ciutats. Durant

el trajecte conversava amb altres passatgers, que el tenien per un bon company de viatge, sobre els temes més diversos de l'actualitat.

Un dia, a Badalona, li va ésser tributat un homenatge: aquell dia, molta gent s'admirava de saber que "el senyor Fabra era tan savi", perquè només el coneixia de parlar amb ell pel carrer sobre fets corrents de la vida de cada dia. I és que els homes veritablement intel·ligents, els que de debò són savis, són així: senzills, francs i cordials amb tota la gent; ben al contrari dels superbs, els orgullosos i els pedants que, tanmateix, no solen ésser ni gaire savis ni tan sols gaire intel·ligents.

Amb tot això que acabem de dir, no ens ha d'estranyar que Pompeu Fabra fos un home de casa i un bon pare de família.

Excursionista i esportista

No és estrany que Pompeu Fabra fos un home àgil tota la vida, per tal com practicava diversos esports i, sobretot, era un gran caminador. Quan vivia a Bilbao va aprendre a jugar a la pilota basca; el tennis i la natació eren, tanmateix, els seus esports preferits. Però l'excursionisme el va temptar sempre; caminava amb delit, la motxilla a l'esquena, i així havia seguit tot Catalunya de cap a cap. Les excursions li servien, tant com l'esplai, de mitjà d'investigació de la llengua, del parlar de la gent de cada contrada. Ben sovint sortia tot sol per fer itineraris llargs, com és ara de Barcelona a Camprodon, per etapes; però també tenia bons amics amb els quals compartia amb freqüència així les travessies del Pirineu com la ruta de l'Ebre català, de Mequinensa a Sant Carles de la Ràpita. Anant tot sol, més d'un cop l'havien pres per enginyer fent visita de servei, d'altres vegades per marxant i, fins i tot, per captaire.

Els seus millors companys de ruta solien ésser Jaume Massó i Torrents i Joaquim Casas-Carbó. Amb ells havia recorregut tot el Pirineu català. Ara: aquells no eren pas els seus únics companys.

Una vegada, ells tres i els eminents músics Enric Granados i Enric Morera, es van perdre durant una excursió als estanys de Noedes; van haver de passar la nit al ras; l'espectacle del massís gegant del Canigó a la claror de la celstia i, sobretot, la visió de la muntanya en llevar-se de bon matí, els va impressionar tant, que d'aquella aventura en va sorgir una òpera, "La Fada", amb lletra de Massó i Torrents i música del mestre Morera.

Quan es va fundar "Palestra", organització patriòtica destinada sobretot a la formació de la joventut catalana, Pompeu Fabra en fou elegit president. En el primer missatge que va adreçar als membres de l'entitat, els deia: "Res de cofoisme, res de sentimentalismes, res de llacets. Conèixer-nos, esmenar-nos, treballar pel futur".

"Palestra" organitzava cada estiu un campament d'alta muntanya, a la regió dels Encantats. Fabra hi assistia; s'hi trobava bé, en aquell ambient sa i entre bons companys.

Ben sovint feia sortides amb els seus deixebles; en aquestes excursions, però, una condició era imposada: es prohibia als qui hi participaven de parlar de gramàtica. És clar: ja en parlaven prou cada dia, tota la setmana. I tanmateix, sense cap mena de dubte, cada sortida amb Mestre Fabra era tota una lliçó.

Els darrers anys de la vida de Mestre Fabra

A començaments del 1939, quan Fabra estava a punt de complir els 71 anys, el dramàtic capgirell provocat per la guerra al nostre país va obligar-lo a cercar aixopluc en una altra terra. Va anar-se'n a França. De primer va residir una temporada a París, però aviat va sentir la necessitat d'acostar-se més a l'ambient que era més seu. Així va instal·lar-se a Montpeller, la ciutat del Llenguadoc on va néixer el nostre rei Jaume I. Més tard va decidir de tornar a terra catalana, en aquell bocí de terra catalana que ara pertany a França. De moment, va residir a Perpinyà, la capital del Rosselló, fins que va acabar instal·lant-se definitivament a Prada, que és el centre més important de la comarca de Conflent. Tot plegat va significar un greu trastorn per a Fabra, ja tan vellet; però aquella fermesa de caràcter de què us parlava abans, el va sostenir i li va permetre de seguir treballant pacientment, constantment..., com sempre...

Fruit d'aquesta tasca va ésser la publicació d'una gramàtica catalana en francès i una altra en català que va lliurar a l'editor justament en ocasió de l'homenatge que li fou tributat a Montpeller quan va complir els 74 anys. A més a més, va deixar pràcticament enllestida una altra gramàtica, destinada especialment als professors, i que fou publicada més tard a Barcelona.

L'any 1946 va presidir els Jocs Florals de la Llengua Catalana que aquell any se celebraren a Montpeller. Les seves activitats eren ben diverses. Tanmateix, no li mancaven lleures per a fer excursions pels voltants de Prada, algunes d'elles d'uns quants quilòmetres.

Quan va voler fer testament, se'n va anar a Andorra, perquè aquest és l'únic bocí de terra catalana que segueix essent un Estat independent, i era, per tant, l'únic indret del món on podia fer el testament en català. Fins en aquest punt Fabra va voler ésser fidel a la llengua.

Va anar a passar el Nadal de 1948 a Perpinyà, a casa de la seva filla Dolors que hi residia amb el marit i els fills. Havent dinat va tornar-se'n a Prada. En baixar del tren a l'estació d'aquesta vila, es va trobar malament; va haver-se de repenjar més d'un cop a la paret d'alguna casa; la seva muller i la filla Carola, que havien compartit amb ell l'anada a Perpinyà, van aconseguir, amb penes i treballs, de fer-li pujar l'escala i arribar fins al pis on vivien. Tan bon punt con hi foren arribats, el Mestre es va deixar anar en una butaca i va demanar un got d'aigua; van dur-l'hi; al moment d'agafar-lo, li va caure dels dits: Fabra havia mort. Tenia 80 anys.

D'arreu del món van anar a Prada catalans que volien assistir a l'enterrament del Mestre i dir-li, així, el darrer adéu-siau. Dins l'església, i enmig d'un silenci impressionant, un altre mestre, el gran músic Pau Casals, interpretava amb el seu màgic violoncel una cançó de pàtria i aquella melodia tan entranyable d' "El cant dels ocells"...

Si mai anàveu a Prada, faríeu bé de visitar el cementiri i deixar un pensament damunt la tomba on Fabra reposa.

Fidelitat a l'exemple

Tot això que heu llegit ací no és sinó un resum molt breu de la vida i l'obra de Pompeu Fabra. Tanmateix, qui sap si amb aquesta lectura heu pogut copsar la grandesa de la personalitat d'un dels catalans més eminents dels temps moderns i, tal vegada, de tota la nostra història; sobretot, us deveu haver adonat que la seva vida i la seva obra constitueixen tot un exemple, un exemple que tots, en la nostra mesura, hauríem de fer per manera de continuar.

Abans de Fabra, la llengua catalana havia arribat a un tal grau d'empobriment, que fins i tot corria el risc de desaparèixer. Gràcies a Fabra, avui podem parlar, llegir i escriure una llengua ben estructurada que pot posar-se, amb tota dignitat, al costat de les altres llengües de cultura del món. Ara, hem de pensar que aquesta llengua és de tots nosaltres, és ben nostra, i que, per tant, tenim el deure de conservar-la, de polir-la cada dia més i, si cal, de contribuir al seu enriquiment. Només així ens farem dignes del servei que Pompeu Fabra va fer a tots els catalans.

Pocs mesos abans de morir, el Mestre va escriure el pròleg d'un llibre d'un amic seu. En aquest pròleg hi ha unes paraules que són, en realitat, el lema que sempre l'havia guiat, un lema que tots hauríem de voler fer nostre, com a bella prova de fidelitat a l'obra i de gratitud a l'home que ens l'ha deixada:

"Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança".